

Салюк Б.А.,
кандидат філологічних наук, доцент
Бердянський державний педагогічний університет

ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ МОТИВ ВТЕЧІ У ПРОЗІ ПРО БЕШКЕТНИКІВ

В останнє десятиріччя в українському літературознавстві спостерігаємо активізацію вивчення літератури для дітей і про дітей (І. Бойцун, О. Гавура, У. Баран, Т. Качак, М. Кіяновська, Н. Марченко, Л. Мацевко-Бекерська та ін.). У своїх працях вчені прагнуть охопити весь жанрово-тематичний спектр дитячої літератури у синхронії та діахронії, вибудувати чіткий термінологічний інструментарій, розширити методологію досліджень через ознайомлення із зарубіжним досвідом.

Так, у контексті поновленого інтересу до дитячої літератури перспективним дослідницьким полем видається проза про *enfant terrible*, що експлікує традиційний образ бешкетника, відповідно пропонує авторські інтенції щодо реалістичної та ідеалістичної візій дитинства. Свою увагу зосередимо на типові шибеника з поведінковою домінантою маргінальності. Відчужена поведінка досліджуваного персонажа породжує бунтарство, провідною формою якого є втеча, що у творах про *enfant terrible* функціонує як екзистенційний мотив.

Бунтарська втеча стає варіантом спротиву законам цивілізації, до якої бешкетники вдаються у момент найбільшого емоційного напруження. Конфлікт з усталеними суспільними правилами змушує дітей-маргіналів тікати. Цей радикальний вид бунту шибеників пов'язаний з утвердженням свободи вибору власного способу життя, адже “свобода є вибір свого буття, але не основа його”, як зазначав Ж.-П. Сартр [2, 488]. Тож, мета дослідження – аналіз екзистенційного мотиву втечі, як засобу самоізоляції героїв, у повісті “Пригоди Гекльберрі Фінна” М. Твена та в оповіданні “В сутінки” Гр. Тютюнника.

Мотив утечі стає сюжетотворчим у повісті М. Твена уже від початку твору. Геку Фінну, який практично все життя прожив на вулиці, некомфортно у будинку вдови, де необхідно дотримуватися встановлених правил поведінки і “добрих звичаїв”. Хлопцеві з його волелюбною натурою важко перебувати у замкненому просторі (“я [Гек] мало не пропав, сидючи невилазно в хаті” [3, 205]), тому він постійно тікає.

Однак шибеник відчував дискомфорт не лише через необхідність дотримання правил поведінки, встановлених вдовою Дуглас. Гек був повсякчас у передчутті якоїсь небезпеки, на що вказували різні прикмети (ненароком розсипана сіль, убитий павук). Саме у цій повісті з'являється батько-п'яниця, який вважає сина за власність, на яку має абсолютне право. У лісовій хатині чоловік тримав Гека біля себе постійно, “так що про втечу й думати було нічого” [3, 227]. Ця хатка не стала для хлопця справжнім домом через нелюдську жорстокість власного батька, тому єдиним виходом була втеча. Власне, у повісті родина та дім нівелюються письменником як суспільні інституції, адже ні в

будинку вдови, ні в хатині батька Гек не почувався затишно й безпечно, його свободу постійно обмежували дорослі. У творі присутня цілковита реконструкція сім'ї (відтак – цивілізації), тому М. Твен і протиставляє свого героя суспільству.

Повість про Гека Фінна є “класичною американською історією втечі від цивілізації”, яку втілюють у собі дорослі персонажі, а також застійні містечка з їх обмеженими й жорстокими мешканцями, і яку маленький волоцюга повністю заперечує [1, 152]. Втеча Гека Фінна від цивілізації є втіленням його вибору свободи для людини. У поведінці хлопець завжди керується лише власними світоглядними критеріями та цінностями, тому він незіпсований загальноприйнятими суспільним устоями та мораллю цивілізації.

Гек змушений повсякчас виборювати право особистості на вільне незалежне життя, і ця боротьба ніколи не завершиться. Наприкінці твору, повернувшись у містечко, він продовжує опиратися його примусовій соціалізації: “Мабуть, доведеться мені махнути на індіанську територію раніше за Тома й Джима, бо тітка Селлі наміряється мене всиновити й виховувати. Нема дурних – я вже скуштував того меду. Тепер мене й калачем не принадиш!” [3, 478]. Будучи радикальною формою бунту, втеча Гека Фінна унаочнює магістральний конфлікт “шибеник vs цивілізація”, розкриває еволюцію характеру персонажа.

Подібно “великій втечі” Гека Фінна, ескапізм героя оповідання Гр. Тютюнника “В сутінки” стає засобом відмежування від ситуації, в якій опинилася родина. Герой твору відчуває самотність, розгубленість, беззахисність, адже батько на фронті, а мати байдужа до сина. Для матері важливе лише закоханість у чужого чоловіка: “Та ось гнітючу тишу в хаті розплескала пісня. <...> Та пісня морозом пішла у мене по спині, зашкреблася у горлі, бо співала її не мати, а якась чужа красива жінка, котру я чомусь називаю матір’ю. Може, мене й справді піймали в капусті і оддали цій жінці... <...> І оце щодня: кричить, б’ється, а потім плаче або співає отак. Мені обидно і сумно. Хочеться крикнути їй: “Замовч!” – але я боюся...” [5, 18]. Хлопчик із ненавистю називає чужаком матиногого коханця, наскрізь бачить його суть самовпевненої людини. Відчуваючи себе глибоко самотнім і обдуреним, він тікає з дому, щоб помститися матері за зраду батька [5, 20].

Символічно, що вся любов хлопчика віддана не матері, а рідному батькові: “Потім я часто чув від дорослих живуче в ті роки прислів’я: кому війна, а кому мати родна, і завжди, <...> це прислів’я будило в мені жорстоку зненависть до чужака і горду, по-дитячому ревниву любов до тата. Я тільки тріньки-трінечки пам’ятаю тата: вони були великі, і рука в них теж була велика. Вони часто клали ту руку мені на голову, і під нею було тепло й затишно, як під шапкою. Може, тому й зараз, коли я бачу на голівці якогось хлопчика батьківську руку, мені теж хочеться стати маленьким...” [5, 21]. На думку Н. Тульчинської, самотність героя-підлітка у творчості письменника пов’язана зі статусом сироти чи байстрюка, такий собі блудний син, який “асоціативно екстраполюються на образ <...> божественного дитяти-мандрівника, який закорінений у Гр. Тютюнника в народну традицію чумацьких мандрів й одночасно пов’язаний

із світовим образом “вічного мандрівника”. Архетип батька сприяв розкриттю багатоаспектності теми сирітства, втрати хлопчиками-підлітками батьківського начала і його пошуками” [4, 7-8]. Так, герой оповідання “В сутінки” вирушає у мандри на пошуки батька, відповідно на пошук батьківського захисту, любові та опіки, щоб у такий спосіб позбутися відчуття самотності та загубленості.

Подібно Геку Фінну, шибеник оповідання Гр. Тютюнника повертається додому через вісімнадцять років. Однак, герой оповідання все ж залишається самотнім, адже не може пробачити свою матір.

Отже, у творах про шибеників мотив втечі є проявом бешкетництва-як-бунту, за допомогою якого маркується самотність героїв та їхнє бажання звільнитися від життєвих негативних ситуацій. Хоча сама втеча персонажів набуває різних розмірів та форм (епічна втеча Гека Фінна від цивілізації, втеча-помста і втеча-пошук героя оповідання “В сутінки”), в обох випадках бешкетники повертаються назад. Таким чином, втеча шибеників підкреслює передчасне дорослішання цих дитячих персонажів, розкриває їх невдоволеність дійсністю.

Література

1. Балдицын П. В. Творчество Марка Твена и национальный характер американской литературы / П. В. Балдицын. – М. : Изд-во “ВК”, 2004. – 300 с.
2. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто : Опыт феноменологической онтологии / Ж. П. Сартр : [пер. В. И. Колядко]. – М. : Республика, 2000. – 639 с.
3. Твен М. Пригоди Тома Сойєра. Пригоди Гекльберрі Фінна : [повісті для серед. шк. віку] / М. Твен [пер. з англ.]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан ; К. : Веселка, 2004. – 480 с.
4. Тульчинська Н. М. Своєрідність художнього вираження психологізму у творчості Григора Тютюнника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 “Українська література” / Н. М. Тульчинська. – Дніпропетровськ, 2002. – 16 с.
5. Тютюнник Г. М. Твори [оповідання] / Г. М. Тютюнник. – Книга I : Оповідання / упоряд. А. Шевченко, передм. О. Гончара. – К. : Молодь, 1984. – 328 с. ; іл.

Самойленко В.В.,

магістрант,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – к. пед. н., доц. **Л. О. Алексєєва,**

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СЛОЖНЫХ СИНТАКСИЧЕСКИХ КОНСТРУКЦИЙ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ Н. ГОГОЛЯ)

Ценность и необходимость изучения стиля отдельного писателя заключается в том, что выявление индивидуальных особенностей писательской